

Веремчук Е. О.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики

Запорізького національного університету

orcid.org/0000-0003-2926-2090

СТРУКТУРНИЙ ВИМІР АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ DIGNITY

Анотація. Стаття присвячена висвітленню структурного виміру англійської лінгвоетичної категорії DIGNITY. Обґрунтовуються теоретико-методологічні засади виокремлення категоріальних модусів та надається їх характеристика. Встановлено, що структурний вимір передбачає висвітлення особливостей внутрішньої організації когнітивного змісту досліджуваної категорії, який актуалізується у її логічному вимірі. Зазначається, що когнітивний зміст категорії має два аспекти: класифікаційний та характеризаційний. Класифікаційний аспект є основоположним та являє собою певну категоріальну решітку, яка складається із вузлів та логічних відношень, які їх об'єднують. Вузлами такої решітки виступають категоріальні домени, які за своєю природою є гіперонімами аналізованої категорії. Характеризаційний аспект репрезентує семантичне наповнення категоріальної решітки певними еталонними когнітивними ознаками, які у своїй сукупності складають семантичний прототип. Співпадіння об'єкту категоризації із семантичним прототипом уможливило його входження в категорію, в той час як ступінь такого співпадіння визначає його місце у ній відносно ядра чи периферії. Проведений аналіз довів, що аналізована категорія структурована чотирма ідеалізованими когнітивними моделями: ІКМ₁ – “calm and reserved manner despite situation”, ІКМ₂ – “respect and honour”, ІКМ₃ – “high rank”, ІКМ₄ – “self-respect and pride”. Для кожної зі встановлених моделей визначається її класифікаційний та характеризаційний аспекти. Виокремлюється центральна ідеалізована когнітивна модель. Проведений аналіз засвідчує, що центральною ІКМ є ІКМ₂, яка покладена в основу категоріальної решітки DIGNITY, семантичне розширення якої обумовлює існування інших моделей. Доведено, що семантичне розширення когнітивної моделі відбувається за принципом метафоричного перенесення або принципами схематизації чи специфікації.

Ключові слова: домен, ідеалізована когнітивна модель, категоризація, категоріальна решітка, семантичний прототип.

Постановка проблеми. Концепт є комплексним ментальним утворенням, яке має власну структуру організації. Згідно з когнітивним постулатом, висунутим Дж. Лакоффом [1, с. 40], структури та схеми людського мислення відображені у мові, а тому дослідження мовних структур є ключем до розуміння структур когнітивних. Одним із способів аналізу та висвітлення концептуальної структури є визначення концептуальних модусів або вимірів [2], які безперечно є відображеними у мовній системі М. В. Нікітін, зокрема, виділяє три основні модуси: логічний, ідентифікаційний та структурний [3]. Логічний

модус є максимально об'єктивним, оскільки відображає найбільш суттєві когнітивні риси, відкидаючи оцінний та індивідуально-детермінований компоненти. Ідентифікаційний модус виражає сутність ментальної категорії, ідентифікуючи її взаємозв'язки з іншими конститuentами концептосфери через крос-доменні перенесення та через асоціативні зв'язки між лексико-семантичними варіантами її вербалізаторів. Структурний модус висвітлює внутрішню організацію категоріального когнітивного змісту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Провідні положення теорії категоризації дійсності викладені у таких фундаментальних працях [4; 5; 6; 7; 8; 9]. Існує ряд досліджень, які присвячені аналізу окремих категорій, зокрема категорія кольору [10], доказів [11], простору [12]. тощо. Аналізована у поданій праці категорія DIGNITY, також потрапляла у фокус дослідження [13], в якому висвітлені особливості вербалізації однойменного концепту. Однак, не зважаючи на це, структурний модус англійської категорії DIGNITY до сих пір не є висвітленим, що й зумовило дослідницький акцент поданої наукової розвідки.

Постановка завдання. Виходячи із вищезазначеного, **актуальність** запропонованої праці зумовлена необхідністю висвітлення категоріальної структури DIGNITY, як однієї із ключових лінгвоетичних категорій. **Метою** дослідження є встановлення класифікаційного та характеризаційного аспектів структурного модусу DIGNITY. У відповідності з метою дослідження необхідно виконати наступні завдання: 1) висвітлити категоріальні домени, які формують класифікаційну решітку DIGNITY; 2) визначити семантичний прототип аналізованої категорії; 3) схарактеризувати структуру внутрішньої організації досліджуваної категорії. **Матеріалом** дослідження є лексикографічна репрезентація лексеми *dignity* у десяти провідних тлумачних словниках англійської мови та контекстуальні фрагменти із корпусів англійської мови (BNC [14], COCA [15], Iweb [16]), отримані методом суцільної вибірки, згенерованої за запитами *dignity is + N*; *dignity + verb*; *N + dignity*, загальною кількістю 304 одиниці. Реалізація дослідницької мети передбачала застосування наступних **методів**: лексикографічний аналіз, контекстуальна інтерпретація, семантико-когнітивний аналіз, структурний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Структурний вимір передбачає висвітлення особливостей внутрішньої організації когнітивного змісту досліджуваної категорії, який актуалізується у її логічному вимірі. Когнітивний зміст категорії має два аспекти: класифікаційний та характеризаційний. Класифікаційний аспект є основоположним для будь-якої категорії

та представлений певною категоріальною решіткою (categorical grid), яка складається із вузлів та логічних відношень, які їх об'єднують. Вузлами такої решітки виступають категоріальні домени, які за своєю природою є гіперонімами аналізованої категорії. Характеризаційний аспект представлений семантичними наповненнями категоріальної решітки певними еталонними когнітивними ознаками, які у своїй сукупності складають семантичний прототип. Семантичний прототип виступає системою відліку для категоризаційних операцій. Співпадіння об'єкту категоризації із семантичним прототипом уможливило його входження в категорію, в той час як ступінь такого співпадіння визначає його місце відносно ядра чи периферії.

Тому, мета дослідження структурного модусу категорії полягає у висвітленні внутрішньої організації її семантичного прототипу та визначенні статусу кожного із вузлів категоріальної решітки. Відповідно до поглядів Дж. Лакоффа в основу будь-якої категорії покладено певні шаблони – ідеалізовані когнітивні моделі (ІКМ), які виступають способом організації знань про об'єкт чи явище навколишньої дійсності [1]. Тому, для реалізації поданого наукового задуму в першу чергу вбачається за необхідне окреслити ідеалізовані когнітивні моделі, котрі структурують категорію DIGNITY.

Аналіз лексикографічної репрезентації лексеми *dignity*, здійснений на основі десяти лексикографічних джерел, дозволив виділити п'ять основних лексико-семантичних варіантів: 1) *calm, reserved behavior, manner or appearance*; 2) *respect and honour given to people for their worthiness or merit*; 3) *the quality or state of being calm and esteemed, respected or honoured*; 4) *a high rank, office or position*; 5) *self-respect and sense of being important, proud of one's own achievements*. Результати аналізу подані у таблиці 1. Слід зазначити, що не усі ЛСВ є репрезентованими в усіх словниках, тому в таблиці кожна дефініція має порядковий номер, який відповідає номеру ЛСВ, яке воно актуалізує (зазначений в дужках). Таблиця має наступні умовні позначення: **жирним шрифтом** виділені семи, які актуалізують класифікаційний аспект ідентифікаційного модусу, **жирний курсив** використовується для позначення характеристичного аспекту.

ЛСВ лексеми *dignity* вказують на те, що аналізована однойменна категорія є комплексною когнітивною одиницею, онтологія якої передбачає існування чотирьох ідеалізованих когнітивних моделей (ІКМ): ІКМ₁ – “calm and reserved manner despite situation” вербалізується ЛСВ (1); ІКМ₂ – “respect and honour” – ЛСВ (2), ЛСВ (3); ІКМ₃ – “high rank” – ЛСВ (4); ІКМ₄ – “self-respect and pride” – ЛСВ (5). Розглянемо структуру кожної із ІКМ окремо.

Аналіз ЛСВ, які актуалізують ІКМ₁ – “calm and reserved manner”, а також даних із лексичної бази Wordnet дозволив виділити наступні категоріальні домени, які формують категорійну решітку аналізованої ІКМ: MANNER (21%), MOVEMENT (10,5%), BEHAVIOUR (42,1%), SPEECH (10,5%), APPEARANCE (15,9%). Частотність їх актуалізації (зазначена

у дужках) обраховувалася за формулою: $\frac{D}{N} \times 100 \%$, де D – кількість актуалізацій окремого домену; N – загальна кількість актуалізацій усіх доменів.

Аналіз 304 текстових фрагментів із цільовим сполученням *with dignity*, яке, як довів контекстуальний аналіз ІКМ₁, дозволив встановити наступну частотність актуалізації кате-

горіальних доменів: MANNER (56 %), MOVEMENT (16 %), BEHAVIOUR (12 %), SPEECH (12 %) APPEARANCE (4 %). Аналізовані контексти побудовані за принципом акціонального фрейму в рамках когнітивно-синтаксичної пропозиції “схема дії”, ключовим компонентом якої є цільова лексема *dignity*, що супроводжується сирконстантом *with*.

Таблиця 1

Лексикографічна репрезентація лексико-семантичних варіантів лексеми *dignity*

Dictionary	Definition
Longman Dictionary	(1) the ability to behave in a <i>calm controlled</i> way even in a difficult situation (2) the fact of being <i>respected</i> or deserving respect (3) a <i>calm and serious quality</i> (4) – (5) –
Macmillian Dictionary	(1) the impressive behaviour of someone who controls their emotions in a difficult situation (2) <i>respect</i> that other people have for you or that you have for yourself (3) a <i>calm and important quality</i> that a place or organization has that people <i>respect</i> (4) – (5) –
Cambridge Dictionary	(1) <i>calm, serious, and controlled behaviour</i> that makes people respect you (2), (5) the importance and value that a person has, that makes other people <i>respect</i> them or makes them respect themselves (3) – (4) –
Collins Dictionary	(1) If someone behaves or moves with dignity, they are calm, controlled, and admirable . (2) other people's <i>respect</i> for you. (3) If you talk about the dignity of people or their lives or activities, you mean that they are valuable and worthy of respect . (4) – (5) Your dignity is the sense that you have of your own importance and value
Your-dictionary	(1) – (2) The respect and honor associated with an important position. (3) The quality of being worthy of esteem, respect or honor; worthiness . (4) high position and rank (5) Proper pride and self-respect .
Merriam-Webster Dictionary	(1) formal reserve or seriousness of manner, appearance, or language (2), (3) the quality or state of being worthy, honored, or esteemed (4) high rank, office, or position
Oxford Learner's Dictionary	(1) a <i>calm and serious manner</i> that deserves respect (2) the fact of being given <i>honour and respect</i> by people (3) – (4) – (5) a sense of your own importance and value
Dictionary.com	(1), (5) bearing, conduct, or speech indicative of <i>self-respect</i> or appreciation of the formality or gravity of an occasion or situation. (2) a sign or token of respect : (3) nobility or elevation of character; worthiness (4) elevated rank, office, station, etc.
Oxford American Dictionary	(1) a <i>calm and serious manner</i> that deserves respect (2) the fact of being given <i>honor and respect</i> by people (3) – (4) – (5) a sense of your own importance and value
American Heritage Dictionary	(1) Stateliness and formality in manner and appearance (2) Inherent nobility, worth and respect associated with it. (3) The quality or state of being worthy of esteem or respect . (4) A high office or rank (1), (5) Poise and self-respect .

Узагальнені квантитативні дані, отримані шляхом визначення середнього арифметичного показника, дозволяють встановити ступінь закарбованості (entrenchment) кожного категоріального домену у категоріальній решітці. Для визначення цього показника ми спираємося на думку Р. Лангакера, стосовно того, що ступінь закріпленості когнітивної одиниці у свідомості, а, отже, і автоматизованість її активації, залежить від її частотності актуалізації у мовленнєвих контекстах: “кожне використання структури має позитивний вплив на ступінь її закріпленості у свідомості, у той час як тривалий період невикористання спричинює протилежний ефект: одиниці мають різний ступінь закарбованості, який залежить від частоти їх вживання” [17]. Отже, обраховані статистичні дані дозволили отримати наступні частотні показники: MANNER (38,5 %), BEHAVIOUR (27,05 %), MOVEMENT (13,25 %), SPEECH (11,25 %) APPEARANCE (9,95 %).

Семантичний прототип ІКМ₁ представлений доменною матрицею, котра включає в себе наступні концепти: CALMNESS (26,2 %), SERIOUSNESS (19 %), CONTROLL (19 %), FORMALITY (14,2 %), BEING IMPRESSIVE (3,6 %), ADMIRATION (3,6 %), BEING RESERVED (3,6 %), GRAVITY (3,6 %), STATELINESS (3,6 %), CONFIDENCE (3,6 %)

Категоріальними доменами ІКМ₂ “respect and honour”, виявленими на основі аналізу ЛСВ (2), ЛСВ (3) та бази даних Wordnet виступають: FACT (22 %), QUALITY (49,7 %), STATE (14,3 %), SIGN (14 %).

Концептуальна матриця семантичного прототипу ІКМ₂ включає такі концепти: RESPECT (37,5 %), WORTH (25,1 %), HONOUR (15,6 %), ESTEEM (9,3 %), NOBILITY (6,3 %), EVALUATION (3,1 %), IMPORTANCE (3,1 %).

ІКМ₃ – “high rank” має такі категоріальні домени: POSITION та SOCIAL STANDING, які є семантично пов’язаними, а, отже, важко встановити частотність актуалізації кожного із них окремо. Показники контекстуальної актуалізації вербалізаторів вищезазначених доменів (rank, office, station, echelon, position – для POSITION та status, standing, face для STATUS) не є репрезентативними відносно актуалізації відповідних доменів, через те, що в більшості проаналізованих контекстів вони вживаються взаємозаміно.

Семантичний прототип включає в себе домени NIGHT (90 %), та OBJECT OF DESIRE (10 %).

Категоризаційні домени ІКМ₄ – “self-respect and pride” представлені наступними одиницями: FEELING (66 %), STATE (17 %), CHARACTER FEATURE (17 %).

Семантичний прототип ІКМ₄ включає в себе наступні концепти: SELF-RESPECT (22,2 %) (self-respect, self-regard), SELF-WORTH (27,8 %) (self-worth, self-esteem, value), EGOISM (27,8 %) (egoism, self-importance), PRIDE (21,2 %) (pride, conceit, vanity). Окремо слід наголосити на аксіологічній неоднозначності ІКМ₄, яка полягає у ступені та мірі прояву ознак, які формують когнітивний семантичний прототип моделі. Так, зокрема, аналіз контекстів із корпусів (BNC [14], COCA [15], Iweb [16]) дозволяє наголосити, що помірний прояв диференційних рис ІКМ₄ категоризується відносно доменів SELF-RESPECT, SELF-WORTH та оцінюється позитивно, тоді як перебільшений прояв цих рис класифікується відносно домену EGOISM і має негативну оцінку. Такий висновок можна проілюструвати цитатою Дж. Максвела:

There are two kinds of pride, both good and bad. ‘Good pride’ represents our dignity and self-respect. ‘Bad pride’ is the deadly sin of superiority that reeks of conceit and arrogance. (John C. Maxwell)

Домен PRIDE є біполярним і має як позитивне так і негативне конотаційне забарвлення:

Both are still committed to meaning, both want to promote pride and dignity, give us clear vision, a sense of sanity, encourage people to take control of their lives. (позитивна конотація)

Given another chance, she wouldn’t have let her stupid pride or injured dignity become a barrier between them. (негативна конотація)

У рамках аналізованої категорії іноді спостерігається протиставлення ІКМ₄ відносно ІКМ₂ за оцінним принципом:

Our vanity is the constant enemy of our dignity.

Як засвідчують результати аналізу, центральною ІКМ у структурі DIGNITY є ІКМ₂ “respect and honour”, оскільки ця модель формується концептами, переосмислення яких конституює інші ІКМ. Схематично це зображено на рисунку 1, де ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ виділені категоріальні домени, кожної ІКМ.

Так, зокрема, ІКМ₁ є семантичною схематизацією вихідного категоріального прототипу ІКМ₂, шляхом розширення базисної категоріальної рамки: вихідний класифікатор “тип характеру” вмотивував появу похідного класифікатора “тип поведінки / манери”, шляхом динамічного перенесення, коли риса характеру (властивість чи стан) була перенесена на манеру поведінки, тобто реалізацію вихідної риси в діяльнісному аспекті, оскільки виходячи із базового життєвого досвіду, людська поведінка вмотивується якостями її натури. ІКМ₃ є також результатом розширення ІКМ₂, але не в контексті фрейму “людська поведінка”, (як у ІКМ₁), а в складі фрейму “соціальна ієрархія”. Перенесення класифікатора “якість” (“тип характеру”) із “домашнього” фрейму “риса характеру людини” вмотивувало появу класифікаційної риси “тип соціального статусу”, тобто його “якість” та формування категоріального домену “соціальний статус”. Отже, відбулося семантичне розширення категорії: тип моральних якостей виявився асоціативно, а отже, й семантично спорідненими із типом людської “якості” у соціальній ієрархії, тобто її статусом у суспільстві.

Категоріальна решітка ІКМ₄ була сформована зміною вектору семантичного переосмислення із зовнішніх об’єктів (соціальний статус, поведінка у міжособистісних відносинах) на суб’єкт (тобто на саму людину, точніше її саморефлексію, самооцінку). Таким чином, “об’єктивна” людська якість була переосмислена як “суб’єктивна риса”, що сприяло формуванню класифікатора “тип самооцінки”

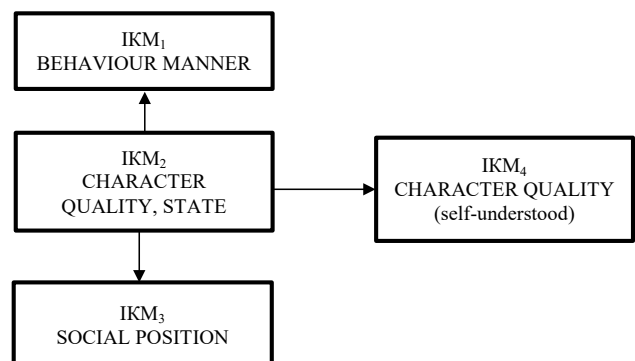

Рис. 1. Категоріальна решітка DIGNITY

Висновки. Описана вище модель категоріальної структури DIGNITY виступає категоріальною решіткою, у вузлах якої знаходяться відповідні концепти (наприклад, STATE, CHARACTER QUALITY, BEHAVIOUR), які є категоріальними доменами, що своїми когнітивними класифікаційними ознаками (класифікаторами) угруповують семантичний прототип (набір певних когнітивних диференційних ознак) аналізованої категорії. Семантичний прототип складає смислове наповнення категоріальної структури, яке є “зразковим” та виступає так званим шаблоном чи системою відліку під час класифікацій подій та явищ навколишньої дійсності. Чим більшу подібність має об’єкт категоризації із прототипом, тим більш яскравим представником категорії він виступає. Таким чином, прототип ІКМ категорії виступає найбільш типовим концептом, категоризованим відповідно до її категоріальних доменів. Проведений аналіз засвідчує, що центральною ІКМ є ІКМ₂, яка покладена в основу категоріальної решітки DIGNITY. Перспективою подальшого дослідження може бути висвітлення метафоричного модусу категорії DIGNITY.

Література:

- Lakoff G. The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image schemas? *Cognitive Linguistics*. Berlin, 1990. P. 39–74.
- Tatsenko N. (2020). Empathy as a self-organized cognitive model: a linguistic synergetic perspective. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. Тmava, 2020. V. 5 (1). 390–423.
- Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург : Науч. центр проблем диалога, 1996. 760 с.
- Geeraerts D. Prospects and problems of prototype theory. *Linguistics*. Berlin, 1989. P. 587–612.
- Mervis C. B., Rosch E. Categorization of natural objects. *Annual Review of Psychology*. Washington, 1981. P. 89–115.
- Palmer G., Woodman C. Ontological classifiers as polycentric categories, as seen in Shona class 3 nouns / ed. by M. Puetz, M. Verspoor. *Explorations in linguistic relativity*. Amsterdam : John Benjamins, 1999. P. 225–249.
- Rosch, Eleanor. 1973. Natural categories. *Cognitive Psychology* 4: 328–50.
- Taylor J. R. Linguistic categorization: Prototypes in linguistic theory. Oxford : Clarendon Press, 1989. 328 p.
- Matsumoto Y. Japanese numeral classifiers: A study of semantic categories and lexical organization. *Linguistics*. Berlin, 1993. P. 667–713.
- MacLaury R. E. 1992. From brightness to hue: An explanatory model of color category evolution. *Current Anthropology*. Washington, 1992. P. 137–186.
- Floyd R. The structure of evidential categories in Wanka Quechua. Texas : Summer Institute of Linguistics, 1999. 206 p.
- Dirven R. Dividing up physical and mental space into conceptual categories by means of English prepositions / ed. By C. Zelinsky-Wibbelt. *The semantics of prepositions: From mental processing to natural language processing*. Berlin : Mouton de Gruyter, 1993. P. 73–97.
- Чабан В. М. Вербалізація концепту dignity в англійській мові. *Вісник Львівського університету. Філологічні науки*. Львів, 2019. Вип. 70. С. 262–271.
- British National Corpus (from Oxford University Press). URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/>
- The Corpus of Contemporary American English (COCA). URL: <https://www.english-corpora.org/coca/>
- The iWeb Corpus. URL: <https://www.english-corpora.org/iWeb/>
- Langacker R. W. 1987. Foundations of cognitive grammar. Theoretical prerequisites. Stanford : Stanford University Press, 1987. V. 1. 528 p.

Veremchuk E. Structural dimension of the English-language ethical category DIGNITY

Summary. The article is devoted to the coverage of the structural dimension of the English-language ethical category DIGNITY. Theoretical and methodological principles of delineation of categorical modi are substantiated and their characteristics are given. It is established that the structural dimension involves highlighting the features of the internal organization of the cognitive content of the studied category, which is relevant in its logical dimension. It is noted that the cognitive content of the category has two aspects: classification and characterization ones. The classification aspect is fundamental and represents a certain categorical grid, which consists of nodes and logical relations that unite them. Nodes of such a grid are categorical domains, which by their nature are hyperonyms of the analyzed category. The characterization aspect represents the semantic filling of the categorical grid with certain referential cognitive features, which together make up the semantic prototype. The coincidence of an object of categorization with a semantic prototype allows it to fit into the category, while the degree of such coincidence determines its place in relation to the core or periphery. The analysis proved that the analyzed category is structured by four idealized cognitive models: ICM₁ – “calm and reserved manner despite the situation”, ICM₂ – “respect and honor”, ICM – “high rank”, ICM₄ – “self-respect and pride”. For each of the established models their classification and characterization aspects are determined. Ultimately the paper highlights the most central ICM, which is ICM₂, which is the basis of the categorical grid of DIGNITY. The semantic expansion of this ICM determines the existence of other models. It is proved that the semantic expansion of the cognitive model occurs on the principle of metaphorical transfer or on the principles of schematization or specification.

Key words: categorization, categorical grid, domain, idealized cognitive model, semantic prototype.